

Все це є суголосними і з творчим досвідом багатьох сучасних українських композиторів, зокрема М. Шуха, В. Сильвестрова та ін., твори яких відзначені пошуками вселенської Істини, Духовного Спокою, Гармонії, що ґрунтуються саме на стародавніх духовних традиціях національної культури. Таким чином, релігійне «забарвлення» у всій різноманітності його проявів є досить показовим для українського образу мислення, історії української культури, визначаючи тим самим духовно-змістовні настанови творчої діяльності представників українського культурно-мистецького світу минулого та сучасності.

Література:

1. Колодний А. Релігія в контексті духовного відродження України / А. Колодний, Л. Филипович // *Українське релігієзнавство*. 1996. № 2. С. 4-14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_1996_2_3 (дата звернення 10.03.2025).
2. Личковах В. Слов'янський Sacrum – скарбниця Європи : Наукові та публіцистичні праці із славістики, україністики, культурологічної регіоніки. Чернівці : Чернігівській національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2010. 144 с.
3. Мислович М. Н. Культурологічні наративи у працях Івана Огієнка (митрополита Іларіона). *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія : Філологія. Педагогіка. 2016. Вип. 7 (1). С. 53-59.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-491-0-76>

ПЕРСПЕКТИВИ НООСФЕРНОГО БУТТЯ У ВЧЕННЯХ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ТА П. ТЕЯРА ДЕ ШАРДЕНА: ЕТИКО-АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Ханжи В. Б.

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, біоетики та іноземних мов
Одеський національний медичний університет
м. Одеса, Україна*

Численні реконструкції концептуального поля ноосфери, започаткованого у вченнях В. І. Вернадського, П. Теяра де Шардена та інших мислителів, здійснюються вже багато десятиліть. Проте згадані

вчення продовжують надихати сучасних дослідників і потенціювати нові інтерпретації проблеми підстав розвитку і перспектив ноосферного буття. Одним з питань даної проблематики, що на сьогоднішній день, вважається, є недостатньо вивченими, залишається питання морально-ціннісного виміру ноосфери. Отже, *метою* цієї роботи є реконцептуалізація ноосферологічних вчень Вернадського і Теяра де Шардена в етико-аксіологічному аспекті.

Володимир Вернадський пресупозиційно підготовлює концепцію ноосфери низкою онтолого-антропологічних положень: 1) *біосфера* – це необхідний етап безперервної геологічної еволюції; 2) людина природно інтегрована в біосферу, тому становлення людства не може бути відокремленим від біологічного розвитку в цілому; 3) епоха *ноосферного розвитку* є закономірним етапом становлення сфери життя. Вчений відкидає припущення про випадковий характер виникнення знання, зокрема знання наукового, позиціонує таке як історично обумовлений закономірний етап безперервного геологічного становлення. Вернадський охоче використовує поняття антропогенної ери, запропоноване вченим-геологом О. П. Павловим для позначення вельми значущого періоду геологічної історії планети, який характеризується домінуванням вільного розуму людини, її творчого мислення. Людина поступово перетворювалася на справжнього господаря природи, що здатен підпорядковувати природні сили і багатства відповідно до власних потреб та інтересів, при цьому намагаючись робити це не всупереч, а узгоджено із еволюційним рухом сфери живого, хоча виконувати таку умову історично вдавалося далеко не завжди. Ба більше, як зазначає сучасна дослідниця спадщини Вернадського О. В. Цебро, ті зміни, які привносять людина у природний світ, відбиваються на самій людині, внаслідок чого «...соціальне життя людства все тісніше сплітається в єдину мережу з природними процесами і об'єктами...» – формується своєрідна оновлена «першооснова буття», яка несе в собі вельми суттєву компоненту результатів людської діяльності [4, с. 5].

Українським мислителем висунуто низку аксіом щодо розуміння становлення планети у напрямку стадії розуму, а також подальшого розвитку самої ноосфери [1, с. 304–306]: 1) наукова діяльність є підготовленою загальнопланетарною геологічною еволюцією, що опредметнюється у діяльності людства на етапі досягнення біосферою стану ноосфери; 2) продуктивною і перспективною є саме колективна (аж до вселюдської) робота; індивідуальна творча воля схвалюється, тільки якщо така реалізується у контексті діяльності наукових спільнот узгоджено із загальною метою, в іншому випадку вона є чинником деструктивним; 3) зміцнення і ускладнення щільного зв'язку з досягненнями попередніх поколінь є процесами закономірними, оскільки фундаментальні тенденції людської думки обумовлені самою сутністю еволюції Землі.

Альтернативною позицією в обґрунтуванні ідеї ноосфери є підхід теїстичного еволюціонізму, одним з основоположників якого є П'єр Теяр де Шарден. Згідно з його вченням планетарний еволюційний розвиток включає чотири етапи: *переджиття*, *життя*, *мислення*, *наджиття*. Філософ зазначає, що під рівнем фізичного буття «тканина Всесвіту» із необхідністю містить шар іншої природи («*переджиття*») – той, що потенціє і актуалізує життя. Ще на етапі формування неорганічних сфер Землі (барисфери, літосфери, гідросфери, атмосфери) закладалися передумови виникнення особливої оболонки – *сфери життя (біосфери)*. Ба більше, Теяр вважає, що таке потенціювання підготувало і подальший рух – до поетапного концентрування «внутрішнього Землі» [2, с. 66], тобто свосерідного психічного шару, який лежить в основі становлення свідомості в її всеземному значенні (зокрема найбільш досконалої її форми – людської). Наступний еволюційний рівень – *мислення*, підступ до якого постає як революційний крок, що за критеріями значущості і масштабності нічим не поступається виникненню життя. Становлення духу – ноогенез – впливає з психогенезу (який у підсумку привів до людини), а останній, у свою чергу, базується на біогенезі.

На думку мислителя, гомінізація відкрила нову еру в історії планети [2, с. 148–149]. Людина постає як стрижневе начало природи, «центр перспективи», «унікальна вузлова точка», яка, у певному відношенні, здатна реконструювати Універсум, закладаючи основи його атрибутивності. Однак в своїй оцінці довготривалого геологічного руху мислитель не зупиняється на етапі розумного життя у людській формі. Він заявляє, що на людство, за умови що воно йтиме шляхом раціонального вдосконалення, очікує завершальний ступінь, в якому фокусується максимум еволюційної цілісності – *наджиття*. У вищому полюсі еволюції («точці Омега») концентрується і підсумовується величезний об'єм свідомості, що випрацьовується ноогенетичним процесом. Ця точка є абсолютном досконалості, до якого прагне Всесвіт. Сам Універсум у такому разі, будучи розглянутим в аспекті його сутнісного рушія, постає як *Божественне Середовище*. У піковому значенні ноосферного розвитку досягається вища збалансованість єдності та персоніфікованості всіх творінь, оскільки Всевишній, утримуючи їх у Собі, при цьому зберігає їхню крайню диференційованість. Теяр де Шарден пише, що «на вершині з'єднання <з Богом> обрані відкривають у Ньому завершення свого індивідуального становлення. ...Лише християнство рятує, разом із правом на думку, ключове сподівання всіх містичних підходів: *з'єднатися* (тобто стати іншим), *залишаючись самим собою*» (переклад мій. – В. Х.) [5, с. 116].

Перейдемо до питання морально-ціннісної атрибутованості моделей ноосфери Вернадського і Теяра де Шардена. Принципово підкреслюючи профілюючи роль даного виміру ноосфери, Вернадський вважає, що в

рамках ноосферологічної концептуалізації разом із логікою описового природознавства в обов'язковому порядку має міститися екскурс наукової етики. Науково-етичне русло акцентуватиме увагу на моральній визначеності діяльності вченого, на його відповідальності за результати роботи з реконструкції біосфери (докладніше – див. [3, с. 123–125]). На думку Вернадського, етична визначеність ноосферного буття є справою загальнолюдською. Саме колективний планетарний розум, що є результатом наукових досягнень багатьох поколінь, рухатиме людську цивілізацію до еталонів моральності.

На подібному наголосі і де Шарден, який, висуваючи ідею диференційованої єдності як генеральної властивості Божественного Середовища, вважає, що оптимальним еволюційним шляхом є той, за якого цілісність Макрокосму органічно узгоджується з автономністю конкретних одиниць світу. І такою величезною силою, що забезпечує взаємозв'язок і підсумкове єднання індивідуальних людських монад, на думку Тейяра де Шардена, є *любов до ближнього*. Гідне і величне входження у Божественне Середовище є доступним тільки спільним, загальнолюдським чином, і тому ця велика справа є можливою тільки за умови усвідомлення кожним суб'єктом себе тим, хто містить в собі всіх і вся, тобто суб'єктом цілісного людства.

Література:

1. Вернадский В. И. Фрагменты из научных трудов, статей, писем и дневников В. И. Вернадского, отражающие зарождение и развитие идей о переходе биосферы в ноосферу. *Биосфера и ноосфера* / Библиотека журнала *ORGANIC UA*. Кн. 10, Т. 1. Львов : ВК «АРС», 2013. С. 258–321. Серия «Отечественная мысль», Кн. 4.
2. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / пер. с франц. Н. А. Садовского ; предисл. и коммент. Б. А. Старостина. М. : Наука, 1987. 240 с.
3. Ханжи В. Б. Володимир Вернадський: від концепції біосфери до ідеї ноосфери. *Освіта і наука в Україні в період глобальних викликів сьогодення* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28–29 листопада 2024 року) / упор. В. Шпак ; за загал. ред. С. Табачнікова. Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2024. С. 118–125.
4. Цебро О. В. Вчення В. І. Вернадського про ноосферу як база для інноваційного забезпечення екологічного розвитку регіонів (ноорегіонів). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2017. Том 28 (67). № 1. С. 5–10.
5. Teilhard de Chardin P. The Divine Milieu. An Essay on the Interior Life. NY : Harper & Row, 1960. 160 p.